

Financovanie vzdelávania v Slovenskej republike - história a súčasnosť

1.časť

Úvod

Vzdelávacia politika patrí k hlavným pilierom národných politík jednotlivých štátov. Ináč tomu nie je ani na Slovensku, pričom vzdelávacia politika silne formuje vlastnosti a schopnosti budúcich generácií, ktoré zase formujú budúcnosť štátu. Vzdelávacia politika štátu sa uplatňuje už od predškolského veku, cez základné, stredné a vysoké školstvo až po vzdelávanie tretieho veku.

Vzdelávacia politika na Slovensku je v prevažnej miere poskytovaná z verejných zdrojov. Dôkazom je oveľa vyšší počet verejných základných, stredných a vysokých škôl. Avšak aj súkromných vzdelávacích ustanovizní rôznych druhov pribúda.

Pre lepšie pochopenie poskytovania tohto verejného statku v dnešnej dobe je na mieste oboznámiť sa postojmi a názormi svetových ekonómov na túto problematiku, ktorá neustále vedie k vášnivým diskusiám.

Teória ľudského kapitálu

Teória ľudského kapitálu má korene v prácach britských ekonómov Sira Williama Pettyho a Adama Smitha. Teória bola neskôr hlbšie rozvinutá americkými ekonómami Garym S. Beckerom a Theodorom Schultzom.

Teória navrhuje, že jednotlivci majú akoby zásoby ľudského kapitálu, ktoré určujú ich produktivitu a tým aj ich mzdu. Ľudský kapitál môže byť vylepšený pomocou vzdelania a tréningu. Keďže sú s vylepšením toho kapitálu spojené aj náklady aj prínosy, rozhodnutie o investícii si vyžaduje nákladovo-prínosovú analýzu, ako pri všetkých ostatných investíciách. Táto teória považuje dopyt po vzdelaní ako investíciu a nie ako spotrebné rozhodnutie a ignoruje nepeňažné aspekty.¹

¹ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 386

Niektoré aktivity primárne ovplyvňujú náš blahobyt v budúcnosti, zatiaľ čo dopad iných pociťujeme v prítomnosti. Aj príjem aj spotreba sú ovplyvniteľné. Školenie pri práci primárne pôsobí na zárobok v budúcnosti, kým kúpa lode ovplyvňuje spotrebu v prítomnosti, no a vysokoškolské vzdelanie pôsobí na oba faktory. Výsledky sa môžu prejavovať buď vo forme fyzických zdrojov, ako je loď, alebo vo forme ľudských zdrojov ako vzdelanie. Táto časť sa zaoberá aktivitami, ktoré ovplyvňujú budúci reálny príjem a ich vštepovaním do človeka. Nazýva sa to investovanie do ľudského kapitálu.

Jednými z týchto aktivít sú školské vzdelanie, školenie pri práci, zdravotná starostlivosť a nadobúdanie informácií o ekonomickom systéme. Líšia sa v relatívnom pôsobení na príjem a spotrebu, v množstve investovaných zdrojov, vo výške návratnosti a v predpokladanom vzťahu investovaných zdrojov a návratnosti. Avšak všetky zvyšujú fyzické a psychické schopnosti jednotlivca, čo napokon vedie k vyššiemu príjmu v budúcnosti.

Ľudia sa podstatne líšia vo svojom ekonomickom blahobyte, ako medzi krajinami, tak aj medzi jednotlivými rodinami v rámci danej krajiny. Istý čas dávali ekonómovia tieto rozdiely do súvisu hlavne s rozdielnym fyzickým kapitálom, keďže bohatší ľudia ho mali viac ako ostatní. Z rôznych štúdií o raste príjmov však potom bolo evidentné, že iné faktory ako fyzické zdroje, hrajú oveľa väčšiu úlohu ako sa predpokladalo, a tak sa upriamila pozornosť na nehmotné zdroje. To prinieslo záujem o investovanie do ľudského kapitálu a nové názory na vysvetlenie a pochopenie príjmovej nerovnosti medzi ľuďmi.²

Becker (1962) počas svojho výskumu vzťahu vzdelania a príjmov zistil, že vyplnená bude viac ako len medzera vo formálnej ekonomickej analýze. Analýza investovania do ľudského vzdelania ponúka jednotné vysvetlenie širokého okruhu empirických javov, ktorým boli zatiaľ dané len účelové vysvetlenia alebo doteraz mätli bádateľov.

K týmto javom patrí:

- (1) príjmy zvyčajne rastú s vekom klesajúcou mierou,
- (2) nezamestnanosť je nepriamo úmerná úrovni vzdelania,

²BECKER, Gary S., *Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis*, s. 11 [cit. 17.2.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/pss/1829103>>

(3) firmy v menej vyvinutých krajinách sa javia byť viac paternalistické smerom k zamestnancom ako vo vyspelých krajinách,

(4) mladší ľudia menia zamestnanie častejšie a dostávajú viac školení v práci ako starší,

(5) rozdelenie príjmov je pozitívne asymetrické, najmä medzi profesionálmi a skúsenými pracovníkmi,

(6) šikovní jednotlivci dostávajú viac vzdelania a tréningov ako ostatní,

(7) deľba práce je limitovaná veľkosťou trhu,

(8) investície do ľudského kapitálu sú viac neuvážené a náchylnejšie na pochybenie ako investície do hmotného kapitálu.

Toto sú vcelku rôznorodé javy a ešte viac ich možno odvodiť z jednoduchých teoretických diskusií.³

Podľa Schultza (1961) je zjavné, že ľudia nadobúdajú užitočné schopnosti a vedomosti, nie je zjavné, že tieto schopnosti a vedomosti sú vlastne forma kapitálu, že tento kapitál je z podstatnej časti produkt úmyselného investovania, a ktorý rástol v západných krajinách rýchlejšie ako fyzický kapitál. Práve jeho rast môže byť najtypickejšia črta ekonomického systému.

Veľa z toho, čo voláme spotreba, utvára investície do ľudského kapitálu. Priame výdavky na vzdelanie, zdravie, cestovanie za prácou sú jasné príklady. Ušlé zisky študentov navštevujúcich školu alebo pracovníkov v štádiu zaúčania sú rovnako názorné ukážky. Zatiaľ však tieto výdavky nikde nevstupujú do našich národných účtov, tak ako aj využívanie voľného času na zlepšovanie vlastných zručností a vedomostí.

Najprv by sa patrilo spomenúť dôvod, prečo sa ekonómovia vyhýbali explicitne analyzovať investície do ľudského kapitálu, a potom vysvetliť hádanku o ekonomickom raste.

Cúvanie pred investíciami do ľudí⁴

Ekonómovia dávno vedeli, že ľudia sú dôležitou súčasťou bohatstva národa. Ak zmeriame príspevok práce k celkovému outputu, zistíme, že produkčná kapacita ľudí je dnes ďaleko vyššia, ako ostatného kapitálu dokopy. To, čo ekonómovia nezdôraznili je, že ľudia do seba investujú,

³ Gary S. Becker, Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis, 1962, s. 9-10, [cit. 17.2.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/pss/1829103>>

⁴ SCHULTZ, Theodore W., Investment in Human Capital. The American Economic Review. 1961, [cit. 21.2.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1818907>>

a tieto investície sú obrovské. Aj keď sa ekonómovia horlivo púšťajú do abstraktných analýz a často sú pyšní na ich nepraktické výsledky, nenabrali odvahu popasovať sa práve s touto formou investície. Kedykoľvek sa k nej čo i len priblížia, postupujú opatrne, ako keby práve vstupovali do hlbkej vody. Bezpochybne existujú dôvody byť ostražití. Hlboko zakorenené morálne a filozofické názory sú stále prítomné.

Jednoduchá myšlienka o investovaní do ľudí je pre niektorých z nás takmer urážajúca. Slobodní ľudia nie sú majetok alebo trhové aktíva. Naše hodnoty a viera nás chránia pred tým, aby sa na ľudí nahliadalo ako na kapitálové statky, teda okrem otroctva, čo je čierna kapitola v našich dejinách. Sme poznačení dlhodobou snahou vybudovať politické a právne inštitúcie, ktoré zabezpečia ľuďom slobodu. To je výsledok, ktorý si vysoko ceníme, a preto považovanie ľudí za majetok, ktorý môže byť zväčšený investíciami, je vo veľkom rozpore s našimi hodnotami. Vyzerá to tak, že opäť je raz človek zredukovaný len na fyzický komponent, na niečo podobné rekvizite, že tento prístup, aj keď nepoškodzuje jeho slobodu, degraduje ho. Prinajmenšom J.S.Mill jeden čas trval na tom, že na obyvateľov štátu by sa nemalo pozeráť ako na majetok, pretože majetok existuje len a len pre ľudí, a teda ľudia nemôžu byť majetok. Nemal však celkom pravdu, pretože ľudia investovaním do seba rozširujú svoje možnosti. Toto je jedna z ciest, ako si slobodní jednotlivci zvyšujú blahobyt.

Medzi obhajcami konceptu, že ľudia sú kapitál ako každý iný, vyčnieva niekoľko mien. Filozof a ekonóm Adam Smith odvážne zhrnul všetky nadobudnuté a užitočné schopnosti všetkých obyvateľov štátu do kapitálu. Tak isto postupoval aj H. von Thunen, ktorý zašiel ešte ďalej a tvrdil, že tento koncept jednotlivca nedegraduje a nenarúša jeho slobodu, ba dokonca neúspech pri aplikovaní tohto konceptu bol škodlivý najmä v čase vojny. Thunen sa vyjadril v zmysle, že je jednoduchšie obetovať v boji sto mužov bez mihnutia oka, pre záchranu jednu pušku. Odôvodnil to tým, že nákup zbraní stojí peniaze, zatiaľ čo mužov je dostatok kvôli brannej povinnosti. Hlavný prúd zatiaľ zastával názor, že nie je ani vhodné ani praktické aplikovať tento koncept na ľudí. Marshall bol obhajcom kompromisu, že kým sú ľudia nesporne kapitálom z abstraktného a matematického pohľadu, nebolo by správne považovať ich za kapitál aj v praktických analýzach. Preto boli investície do ľudí zahrnuté do formálnych ekonomických teórií len málokedy, aj keď veľa ekonómov videlo ich relevantnosť, vrátane Marshalla.

Chyba považovania ľudských zdrojov explicitne ako formu kapitálu alebo ako produkčný prostriedok podporovala klasickú predstavu o práci ako o schopnosti robiť manuálne, vyžadujúcu

len minimum vedomostí a zručností. Táto predstava o pracovnej sile bola mylná aj v časoch klasickej ekonómie a je nesprávna aj teraz. Pracovní sa stali „kapitalistami“ kvôli nadobúdaniu vedomostí a zručností, ktoré majú ekonomickú hodnotu. Tieto vedomosti a zručnosti sú z významnej časti produktom investícií a v spojení s inými investíciami sú prevažne zodpovedné za vyššiu produktivitu v technicky vyspelých krajinách. Ich opomenutie v teóriách ekonomického rastu je ako pokus vysvetliť socialistickú ideológiu bez Marxa.

Verejne poskytované vzdelanie

Vzdelanie je už dlho zdrojom politických a intelektuálnych debát. Existuje veľa rôznych pohľadov na vplyv vzdelania na študentov, ako má byť vzdelanie financované a či je jeho dnešná podoba dostačujúca a nevyúsťuje do nerovností. Nasledujúca časť sa zaoberá takýmito otázkami a problémami.⁵

Empirické štúdie tvrdia, že najväčšie spoločenské prínosy vzdelania sú spojené s počítaním a čítaním, ktoré sa vyučujú na základných školách. Čítanie a počítanie nám zaist'uje, že môžeme prečítať cestovný poriadok, návod na nastavenie videa, napísať list, skontrolovať účty za domácnosť, ale hlavne to, že môžeme komunikovať s okolitým svetom a ostatnými ľuďmi.⁶

Prvé hľadisko, spomenuté už predtým, tvrdí, že vzdelanie zvyšuje schopnosti a zručnosti jednotlivcov a taktiež ich dôchodok. Tento pohľad sa nazýva aj investovanie do ľudského kapitálu, nakoľko je to veľmi podobné klasickému kapitálovému investovaniu. Čím väčšia investícia, tým väčšia produktivita.⁷ Nastáva tu však rozpor nad tým, do akej miery vyššie dôchodky dosahované skúsenými a vzdelanými pracovníkmi odrážajú ich zvýšenú produktivitu.⁸

Nasledujúce grafy znázorňujú vzťah vzdelania a príjmu jednotlivca v USA a na Slovensku v roku 2009. Vidíme, že ľudia s vyšším vzdelaním dosahujú vyššie príjmy v oboch prípadoch.

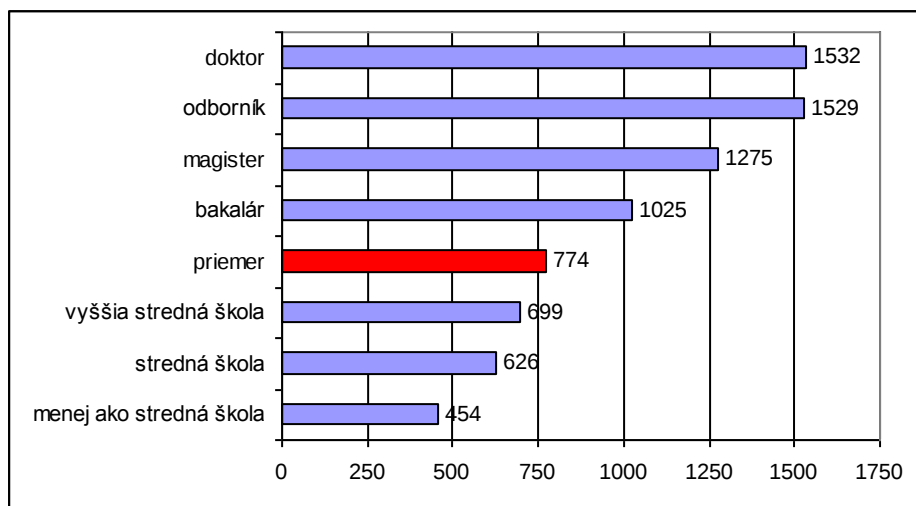
⁵ STIGLITZ, Joseph E., *Economics of the Public Sector*, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 426

⁶ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., *Economics of the Public Sector*, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999 s. 387

⁷ Gary S. Becker, *Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis*, 1962, s. 13, [cit. 17.2.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/pss/1829103>>

⁸ STIGLITZ, Joseph E., *Economics of the Public Sector*, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 427

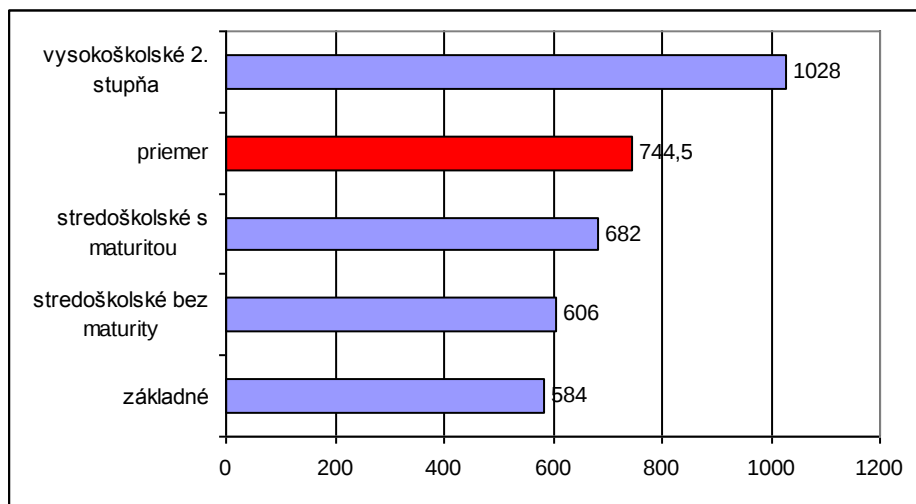
Graf 1. Priemerný plat v \$/týždeň podľa dosiahnutého vzdelania v USA (2009)

Zdroj: Bureau Of Labour Statistics, Dostupné na internete:

http://www.bls.gov/emp/ep_chart_001.htm

Graf 2. Priemerný plat v €/mesiac podľa dosiahnutého vzdelania v SR (2009)

Zdroj: Profesia.sk. Platy porovnávame už 3 roky. Ako sa odvtedy zmenili?. [cit. 2011-7-2]. Dostupné na internete:

<http://www.profesia.sk/cms/newsletter/november-2010/platy-porovnavame-uz-3-roky-ako-sa-odvtedy-zmenili/42917>

Jeden variant teórie ľudského kapitálu, zdôrazňovaný Samuelom Bowlesom a Herbom Gintisom z Massachusettskej univerzity, sa zameriava na socializujúcu úlohu vzdelania. Vzdelanie učí ľudí, ako si dobre počiť v zamestnaní tým, že ich učí ako poslúchať pokyny nadriadených, ako dodržiavať smernice a ako pracovať v tíme. Takáto socializácia napomáha k presnosti a spoľahlivosti zamestnanca. V tomto kontexte platí, že tí, ktorí chodia do školy dlhšie, sa naučia viac týchto spoločenských zručností, alebo aspoň každopádne prejavujú väčšiu schopnosť alebo ochotu poradiť si s požiadavkami školského systému. Práve tieto spoločenské zručnosti robia jednotlivcov v práci cennejšími.⁹

Vzdelanie ovplyvňuje našu komunikáciu a naše spoločenské kruhy. Dni strávené v škole formujú naše vzájomné pôsobenie s ostatnými. Preto vzdelanie prináša kultúrne prínosy. Povinná školská dochádzka plní úlohu „strážcu detí“, a tak dovoľuje rodičom vstúpiť na pracovný trh. Vzdelanie má ďalej medzigeneračný efekt, keďže detský intelekt je ovplyvňovaný rodičmi a v neposlednom rade úroveň vzdelania dieťaťa je z časti odrazom úrovne jeho rodičov.¹⁰

Ďalší názor opisuje vlastnosť vzdelania identifikovať schopnosti u rôznych jednotlivcov, ide o tzv. screening. Tí, ktorí chodia do školy dlhšie dostávajú vyššiu mzdu a sú považovaní za produktívnejších. Nie však preto, že škola zvýšila ich produktivitu, ale skôr preto, že škola odhalila a identifikovala tých, ktorí sú najproduktívnejší, alebo majú nevyhnutné nadšenie, motiváciu a ambície. Vtedy sa na školský systém pozerá ako na triediace zariadenie, ktoré rozdeľuje jednotlivcov na vysoko motivovaných a veľmi schopných a na menej motivovaných a menej schopných.¹¹

Vzhľadom na túto vlastnosť je spoločenská návratnosť pre spoločnosť ďaleko nižšia ako súkromný úžitok pre jednotlivca. Súkromný úžitok je jasný. Tí, ktorí idú na vysokú školu, budú dostávať podstatne vyšší dôchodok ako tí, ktorí nejdú na vysokú školu. V konečnom dôsledku toto delenie na viac a menej schopných nijako neovplyvní spoločnosť a celkový produkt ostane nezmenený. V skutočnosti vzdelanie identifikuje rozdiely v schopnostiach ľudí, čo napomáha lepšiemu kombinovaniu pracovníkov a pracovných pozícií, a práve to zvyšuje celkovú produktivitu. Dnes platí všeobecná dohoda, že časť úžitku zo vzdelania je výsledkom zlepšovania schopností a časť je

⁹ Andrew Weiss, „Human Capital versus Signaling Explanation of Wages“ *Journal of Economics Perspectives* 9, no. 4, (jeseň 1995): s. 133-154

¹⁰ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., *Economics of the Public Sector*, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 390

¹¹ J.E. Stiglitz, „The Theory of Screening Education and the Distribution of Income“ *American Economic Reviews* 65, (1975), s. 283-300

výsledkom triedenia. Polemiky sa vedú už len na úrovni relatívnej dôležitosti týchto dvoch dôvodov.¹²

Optimálne investície do vzdelania

Základom rozhodovania súkromníkov alebo firiem je porovnávanie nákladov a úžitkov pred tým, než sa pre danú investíciu rozhodnú, aj keď jestvujú aj iné, nefinančné náklady a úžitky. Nefinančné náklady sú často spomínané ako psychické alebo duševné náklady, ku ktorým patria hodiny strávené štúdiom a nezapájaním sa do spoločenských aktivít. K nefinančným úžitkom naopak patrí vyššia kvalifikácia, ktorá ovplyvňuje zamestnanie. Vaše zamestnanie môže byť tichšie, čistejšie alebo prestížnejšie. Navyše sa vyskytujú aj ďalšie výhody ako potešenie zo vzdelania či zlepšená schopnosť komunikovať s ostatnými ľuďmi. Zatiaľ, čo jednotlivec berie do úvahy len finančnú stránku investície, optimálna investícia zahŕňa aj tú nefinančnú resp. duševnú stránku. Preto je dobré vyhodnotiť všetky náklady a úžitky spojené so vzdelaním a tréningom, nakoľko ich veľkosť určuje ochotu investovať.¹³

Finančné náklady sa delia na dve kategórie: priame náklady a ušlý zisk počas vzdelávania alebo tréningu. Medzi priame náklady patrí zápisné alebo školné. Toto sú skutočné náklady za poskytnuté vzdelanie alebo tréning. Náklady ušlého zisku sú zvyčajne najvyššie u tých ľudí, ktorí študujú na „plný úväzok“, pretože vtedy majú malú šancu nájsť si zamestnanie. Hlavným prínosom vzdelania je, že s rastúcou úrovňou vzdelania rastie aj priemerný dôchodok.¹⁴

Dôvody trhového zlyhania

Existuje niekoľko dôvodov trhového zlyhania pri vzdelaní. Existencia externalít, vzdelanie a tréning sú špecifické statky, ktoré môžu byť podcenené spotrebiteľmi, čo vedie k ich nedostatočnému využívaniu, nedokonalosti kapitálového trhu spôsobujú ťažkosti pri zháňaní finančných prostriedkov na financovanie vzdelania a nakoniec existencia informačnej asymetrie medzi poskytovateľmi a spotrebiteľmi vzhľadom na kvalitu alebo štandardy vzdelania. Môžeme vyhlásiť,

¹² STIGLITZ, Joseph E., Economics of the Public Sector, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 427

¹³ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 384

¹⁴ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 385

že vládne zásahy do vzdelania sú oprávnené kvôli horizontálnej a vertikálnej spravodlivosti. Napríklad verejne poskytované vzdelanie alebo jeho regulácia vládou ako minimálna povinná školská dochádzka slúžia ako spôsob redistribúcie peňazí od bohatých k chudobným alebo ako prostriedok na zvýšenie rovnosti šancí medzi ľuďmi.¹⁵

Existencia externalít

Tí, ktorí sa snažia obhajovať vzdelanie podporované z verejných zdrojov, sa zameriavajú na dôležitosť externalít. Často sa napríklad tvrdí, že je veľmi dôležité mať vzdelané obyvateľstvo. Spoločnosť, v ktorej každý dokáže čítať funguje plynulejšie ako tá, kde vie čítať len niekoľko ľudí. Avšak táto schopnosť má pre človeka obrovský súkromný úžitok a dokonca aj za absencie vládnej podpory by sa veľa jednotlivcov naučilo čítať a aj ďalšie základné zručnosti. V skutočnosti by sa veľa ľudí posunulo v tomto smere oveľa ďalej. Otázkou teda ostáva, pri nezmenenej úrovni vzdelania, ktoré si človek môže zvoliť súkromne bez štátnej podpory, či by ďalšie vzdelanie spôsobilo nárast v externalitách. Na túto otázku neexistuje zhodná odpoveď.

Pri vzdelávaní môžu vznikať iné dôležité externality. Vzdelanie financované z verejných zdrojov hrá významnú úlohu v integrovaní nových imigrantských skupín do domácej kultúry.

Nasleduje ďalšia nepriama forma externality z investícií do vedy a výskumu. Ľudia s týmito vzácnymi schopnosťami a vedomosťami sú kľúčom k technologickému progresu a zvýšeniu produktivity krajiny a národa.¹⁶

Tam, kde sa vyskytujú pozitívne externality zo vzdelania a tréningu, no zlyhanie trhu vedie k nedostatočným investíciám, vládny zásah môže byť nevyhnutný na internalizovanie týchto externalít. Ináč povedané, vláda by mala zvýšiť záujem o investície do takéhoto vzdelania. Súkromné výhody zo vzdelania sú, ako sme už spomenuli predtým, vyššie dôchodky z dôsledku vyššej produktivity. Vzhľadom na efekt vzdelania na dôchodky, bezprostredným spoločenským prínosom sú zvýšené daňové príjmy štátu.¹⁷

Pri existencii externalít sa súkromné náklady a prínosy môžu líšiť od spoločenských, takže konanie, ktoré je optimálne pre jednotlivca nemusí byť optimálne pre spoločnosť. Externality nie sú jediným

¹⁵ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., *Economics of the Public Sector*, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 390

¹⁶ STIGLITZ, Joseph E., *Economics of the Public Sector*, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 429

¹⁷ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., *Economics of the Public Sector*, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 385

zdrojom zlyhania trhu na pôde vzdelania. Ďalšími zdrojmi sú asymetria informácií, zlyhanie kapitálového trhu a otázka rovnosti.

Nedokonalosti kapitálového trhu

Existuje dôvod, prečo ľudia neinvestujú do vzdelania toľko, koľko by chceli. Hlavným dôvodom je nedostatočný prístup k zdrojom na financovanie. Súkromní veritelia zvyčajne nie sú ochotní požičiavať prostriedky na vzdelávanie, čo je vcelku pochopiteľné, keďže banky sa zaujímajú o návratnosť. A preto ľudom, ktorým chýbajú peniaze na vzdelanie, by bez vládnej podpory bol odopretý prístup k vyššiemu vzdelaniu.¹⁸

Každý, kto investuje do ľudského kapitálu musí nájsť prostriedky ako pokryť náklady. Tak ako firmy reinvestujú svoje zisky alebo si požičiavajú od bánk na financovanie svojich projektov, tak používajú ľudia svoje úspory alebo rodinné príjmy a požičiavajú si na investovanie do ľudského kapitálu. Lenže banky neochotne požičiavajú peniaze bez garancií, ktoré im zaručia splatenie. Banky majú najradšej fyzický kapitál ako kolaterál, pretože ho môžu nadobudnúť a predáť, ale to sa netýka ľudského kapitálu. Práve v tomto momente sa kapitálový trh stáva nedokonalým. Ak ľudia čelia svojmu obmedzenému rozpočtu, investície budú nízke. Vyskytuje sa tu aj problematika rovnosti. Rodiny z nízkym príjmom investujú menej, čo za týchto okolností znamená, že požičiavanie od bánk je ešte ťažšie a rodičia uprednostnia u svojho dieťaťa prácu pred štúdiom, aby prispelo do rodinného rozpočtu.¹⁹

Vynára sa ďalší dôvod nedostatočných investícií do vzdelania. Rodičia rozhodujú za svoje deti, na akú základnú či strednú školu ich pošlú. Hoci väčšina rodičov postupuje v tomto smere s najlepšimi úmyslami, tak či tak musia zhodnotiť svoju finančnú situáciu a podľa toho sa zariadiť, keďže výdavky sú vysoké a návratnosť je dlhodobá. V systéme súkromne financovaného vzdelania môže byť deťom, ktorých rodičia sú vo finančnej tiesni, poskytnuté nedostatočné vzdelanie. Preto je logickým základom pre vládnu podporu základnej a strednej úrovne vzdelania myšlienka, že prístup

¹⁸ STIGLITZ, Joseph E., *Economics of the Public Sector*, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 439

¹⁹ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., *Economics of the Public Sector*, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999, s. 393

detí k tomuto vzdelaniu by nemal závisieť od finančnej situácie ich rodičov. Práve táto myšlienka je tiež silnou motiváciou pre vládnu podporu vyššieho vzdelania.²⁰

Zatiaľ, čo tieto argumenty poskytujú dôvody pre vládne financovanie, neposkytujú žiadne dôvody na vznik verejných škôl. Prečo na úrovni základného a stredného školstva dominujú verejné zariadenia, kým na úrovni vysokých škôl hrá významnú úlohu súkromné vzdelávanie.

Nerovnosť informácií

Predpokladáme, že je jasné, prečo deti podceňujú hodnotu vzdelania. Je však možné, že aj ich rodičia, ktorí za ne robia rozhodnutia, zle ocenia výhody vzdelania. Jedným z dôvodov je, že tieto výhody sa prejavajú až po veľmi dlhom čase. Vzdelanie zvyšuje možnosť sa lepšie zamestnať a tak zvýšiť kvalitu života. Pravdepodobné je aj to, že celé rodiny si nie sú vedomé výhod zo vzdelania, a práve tento nedostatok informácií spôsobuje jeho podceňovanie. Koniec koncov, tak ako pri dôchodku alebo iných investíciách s oneskoreným výnosom, môžu jednotlivci trpieť krátkozrakosťou. Krátkozrakosť v podstate znižuje súčasnú hodnotu akéhokoľvek príjmu a v tomto kontexte znižuje pravdepodobnosť investovania do vzdelania. Preto je spoločensky žiaduce, aby všetky deti navštevovali minimálnu povinnú školskú dochádzku.

Nedostatočný záujem o vzdelanie nastáva aj vtedy, ak nie je jasná kvalita poskytovaného vzdelania a diplomy alebo certifikáty nie sú všeobecne uznávané. Na druhej strane, ak si človek nie je istý svojimi kvalitami a schopnosťami a poskytovateľovi štúdia platia, môže sa stať, že bude poskytovateľom presvedčený, ostane študovať dlhšie, a tak zbytočne minie veľa peňazí.²¹

Rovnosť šancí

Konanie vlády motivované vertikálnou rovnosťou by malo vyústiť do politiky prerozdelenia príjmov od bohatých k chudobným. Politika motivovaná horizontálnou rovnosťou by mala zabezpečiť, že s tými, ktorí majú rovnaké podmienky, sa zaobchádza rovnako.

²⁰ STIGLITZ, Joseph E., Economics of the Public Sector, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 440

²¹ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 392

Vertikálna rovnosť

Vzdelanie na Britských ostrovoch je poskytované verejne. Dane sa používajú na financovanie školstva a keďže bohatší platia vyššie dane, môžeme tvrdiť, že verejné zabezpečenie vzdelania vyúsťuje do redistribúcie. Redistribučný efekt sa navyše zosilňuje, ak deti bohatých rodín navštevujú súkromné školy. Avšak najviac využívajú verejné školstvo deti zo strednej spoločenskej vrstvy. To dohnalo niektorých ekonómov prehodnotiť tento názor a tvrdiť, že verejne financované školstvo je vlastne podpora strednej vrstvy a ak má byť verejné školstvo vertikálne rovné, tak buď musí byť systém reorganizovaný tak, aby bolo vzdelanie zadarmo pre tých, ktorí sú naozaj vo finančnej núdzi alebo by mali byť výdavky nasmerované na tie školské zariadenia, ktoré momentálne nie sú využívané nízkopříjmovými rodinami.²²

Horizontálna rovnosť

Ak hovoríme o horizontálnej rovnosti, je namieste si vyjasniť, čo znamená, že ľudia majú rovnaké podmienky. V prípade vzdelania máme na mysli hlavne schopnosti a voľbu. To znamená, že by mala byť rovnosť v možnostiach a v prístupe k vzdelaniu pre tých, s rovnakými schopnosťami, takže možnosti by nemali byť ovplyvnené faktormi ako spoločenská trieda, pohlavie alebo etnicita. Vieme, že so vzdelaním sú spojené priame náklady a náklady obetovanej príležitosti. A tak v systéme založenom na peniazoch sa môže stať, že niektorí jednotlivci si vzdelanie nebudú môcť dovoliť. Verejne poskytované školstvo a právna požiadavka, že deti by mali navštevovať školu do určitého veku zabezpečujú istý stupeň rovnosti možností. Navyše náklady a neisté výhody môžu niektorých odradiť od vyššieho vzdelania.²³

Špecifiká vyššieho vzdelania

Fundamentálnym rozdielom medzi vyšším a základným a stredným vzdelaním je to, že študenti už dosiahli vek, v ktorom môžu rozhodovať za seba. Sú to už študenti, ktorí rozhodujú, či si výnosy z budúceho vzdelania zaslúžia investíciu. Z tohto uhla pohľadu je hlavnou úlohou vlády zabezpečiť

²² CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 391

²³ CONNOLLY, S. – MUNRO, A., Economics of the Public Sector, 1st edition, Essex: Prentice Hall, 1999. s. 392

študentom prístup k peniazom, aby mohli študovať na vysokej škole. Existuje niekoľko spôsobov, ako vláda uľahčuje študentom financovanie. Najrozšírenejší spôsob je dotovanie verejných vysokých škôl, ktoré študenti navštevujú zadarmo, alebo platia školné, ktoré je len zlomkom celkových nákladov. Ďalej môže vláda poskytovať mladým zvýhodnené pôžičky alebo granty.²⁴

²⁴ STIGLITZ, Joseph E., Economics of the Public Sector, 3rd edition, New York: W. W. Norton & Company, 2000, s. 431